

lang van te voren aan door veranderingen in den barometer, hygrometer, caloriferen, electricen en misschien ook in den magnetischen toestand van de atmosfeer, door vermeerdering of vermindering van de kracht der luchtstroomen en door verandering van hun richting, door verschillen in de warmteuitstraling der aarde, in één woord door een menigte verschijnselen die voor ons onbemerkt voorbijgaan, daar wij gewoon zijn aan het kunstmatige leven der beschaving, maar waarvoor wezens die in vrijheid en in de opene lucht leven, zeer gevoelig kunnen zijn. Bij sommige, overigens zeer voorbeschikte personen, verwekken de weersveranderingen ook ziekelijke verschijnselen, voorbijgaande storingen der gevoeligheid, die hen als bericht geven van een aanstaande weersverandering, en die van zulke personen echte weerglazen maken. Dit ziet men vooral bij lijders aan verouderde ontwrichtingen, bij lijders aan rheumatisme enz. Maar er is hier eerder een ophooping van gewaarwordingen, dan een duidelijke, afzonderlijke gewaarwording, en vooral dan slechts een wijze van werking van een bijzonderen zin.

De meeste dieren hebben een instinctief begrip van den verloopenden tijd. Zij weten bijvoorbeeld nauwkeurig het uur waarop men hun gewoonlijk te eten geeft, en als er een klein oponthoud is, hoe gering ook, weten zij zeer wel, door hun ongeduld en ongedurigheid, te kennen te geven dat zij zeer goed weten wat er gebeurt. De hond van den jager kent den gewonen duur van zijn meesters maaltijd; als de tijd gekomen is om op te breken, weet hij door zijn pantomime tot het vertrek aan te sporen. Het zou gemakkelijk vallen vele zulke voorbeelden op te sommen. De dieren hebben dus een soort van onbewust vermogen om den tijd te meten, ofschoon het woord vermogen hier misschien wel een weinig te filosofisch is, om een organische geschiktheid van dezen aard uit te drukken.

Ook bij den mensch bestaat die geschiktheid, ofschoon in minderen graad en in latenten staat. Het vrijwillig wakker worden op een *bepaald uur*, is dat geen dergelijk verschijnsel? Men weet dat dit wakker worden op een bepaald uur door sommige filosofen ontkend wordt, maar een menigte waarnemingen van vele menschen bevestigen het feit. Ik zelf ben gedurende vijftig jaren gewoon geweest nooit na 's morgens zes uur op te staan, en ik werd geregeld vijf of tien minuten voor dien tijd wakker, en sedert ik mijn ontwaken, na mijn 70sten verjaardag, op 's morgens 7 uur heb gesteld, word ik geregeld even vóór dien tijd wakker. Houzeau verhaalt, dat toen hij deel nam aan meteorologische waarnemingen in het observatorium te Brussel, en hij om de twee uren daartoe zijn slaap moest afbreken, hij bijna onveranderlijk een oogenblik vóór dat tijdstip wakker werd; zelden was hij vijf minuten te vroeg. Hetzelfde werd door zijn collega's waargenomen, doch in de nachten waarin zij geen dienst hadden, kon, daarentegen, geen klokslag hen in hun slaap storen.

Doch er bestaat bij den mensch een toestand, waarin deze onbewuste geschiktheid om den tijd te weten, een merkwaardige juistheid en nauwkeurig-